

International Journal of Mardin Studies
(IJMS), 2021, 2(2), s. 91-95.

Ahmet Kütük, Nisibis (Nusaybin):
Kadim Bir Şehrin Hikayesi
(Kitap Tanıtımı / Book Reviews)

Araş. Gör. Umut VAR

Ahmet Kütük, *Nisibis (Nusaybin): Kadim Bir Şehrin Hikayesi*, (İstanbul: Divan Kitap, 2018, 351 sayfa, ISBN: 9786054239771).

Şehir tarihi üzerine bir çalışmayı kaleme almak, konunun merkezinde yer alan şehre dair kaynakları disiplinlerarası bir anlayışla ve titizlikle incelemenin yanı sıra o şehrin dinamiklerini anlamayı da gerektirmektedir. Öyle ki şehir, yalnızca sonradan üretilmiş bir yapıyı tanımlamaz; o, kapsadığı tabii ve gayritabii unsurlarla birlikte işleyen bir mekanizmadır. Nitekim O. Handlin ve J. Burchard'ın editörlüğünde hazırlanan ve şehir tarihçiliğine ilişkin mühim çalışmaların bir araya getirildiği *The Historian and The City* adlı eserde de vurgulandığı üzere şehir, barındırdığı dinamiklerin yalnızca dönüşümünü izlemekle yetinmez aksine o dönüşüme etki eden en mühim faktörü teşkil eder (Handlin-Burchard, 1963: vi). Bu kitap değerlendirmesinin merkezinde yer alan Nusaybin şehri de söz konusu dönüşümleri ve değişimleri Antik Çağ'dan başlayarak yazılı kaynaklar vasıtasıyla en iyi şekilde takip edebildiğimiz Anadolu yerleşimlerinin başında gelmektedir. Bununla birlikte Nusaybin, tarihî süreçte pek çok farklı kaynaktan beslenen zengin bir kültürün mirasçısı olmakla beraber siyasî ve askerî açıdan stratejik öneme haiz bir şehir olarak da önemini korumaktadır.

Selçuklu tarihi incelemelerinin yanı sıra Orta Çağ şehir tarihi üzerine de araştırmalarda bulunan Doç. Dr. Ahmet Kütük, 2018'de baskısı yapılan *Nisibis (Nusaybin) Kadim Bir Şehrin Hikayesi* adlı eserde, şehir tarihi çalışmaları üzerine yukarıda zikrettiğimiz metodu titizlikle takip etmekte ve Antik Çağ'dan Osmanlı hakimiyetinin ilk yıllarına kadar oldukça geniş bir Nusaybin panoraması sunmaktadır. Bilimsel ölçütler gözetilerek hazırlanan bu eser, sadece akademik çevreler için değil, aynı zamanda genel okuyucu kitlesi için de son derece açıklayıcı bir teknikle işlenmiştir. Prof. Dr. İbrahim Özcoşar'ın sunuşu ile başlayan eser, Nusaybin ve bölge tarihi hakkında detaylı bir literatür incelemesinin ardından *Giriş*, farklı alt başlıklardan oluşan ve kronolojik şekilde ilerleyen *Yedi Bölüm, Sonsöz, Konu Kronolojisi, Kaynakça, İndeks* ve Nusaybin'e ilişkin çeşitli fotoğraflardan müteşekkil *Ekler*'den oluşmaktadır. Ahmet Kütük, eserde öncelikle Antik Çağ'dan 17. yüzyıla kadar (ve hatta bazı bölümlerde cumhuriyetin ilk yıllarına kadar) Nusaybin şehrinin siyasî tarihine değinmiştir. Nusaybin'in siyasî tarihinin ele alındığı ilk beş bölümün hemen ardından şehrin sivil hayatına odaklanılmıştır. Yazar, bu başlık altında şehirdeki sosyo-ekonomik pek çok ögeyi dikkate alarak tarihsel süreçte Nusaybin'in ekonomi ve mimarî tarihini yanı sıra şehrin dinî yapısına da değinmiştir. A. Kütük, (bilhassa Orta Çağ'da) Nusaybin'deki entelektüel faaliyetleri ele aldığı bir sonraki bölümde ise çeşitli kaynakları kullanarak şehrin ne ölçüde önemli bir kültür merkezi olduğunu da ortaya koymaktadır. Bu bağlamda çalışma üç ana bölümde incelenebilir: Beş bölümden oluşan Nusaybin'in siyasî tarihi, Nusaybin'in sosyal ve ekonomi tarihi ve Nusaybin'in entelektüel tarihi.

Eserin *Giriş* kısmında (s.35-60) Nusaybin ve çevresinin tarihî coğrafyası ele alınmıştır. A. Kütük, Nusaybin'in siyasî, sosyal ve entelektüel tarihini incelemeyi önce ilk olarak farklı dönemlerde kaleme alınan kronikler, seyahatnameler ve coğrafya kitapları gibi kaynaklar da şehirle birlikte anılan Mezopotamya, Babilonya, Asurya, Commagene, Osrhoene, Bet Nahreyn ve el-Cezire gibi bölge isimlerine ve bunların kapsadığı coğrafi, siyasî ve idarî sınırlara odaklanmaktadır. Arapça, Ermenice, Süryanice ve Yunanca kaynaklardaki veriler dahilinde ele alınan bu sınırlar, Antik Çağ'dan başlayarak Osmanlı hakimiyetini de kapsayacak şekilde geniş bir zaman aralığında incelenmiştir. Bölgeye ve Nusaybin'e dair verdiği detaylı bilgiler ile A. Kütük, giriş mahiyetinde kaleme aldığı bu bölümde, Nusaybin'in tarihî süreçte işgal ettiği stratejik konumu gözler önüne sermektedir. Böylece yazar, ilerleyen sayfalarda Nusaybin'in siyasî tarihi ile karşılaşacak okuyucu için de önemli bir temel inşa etmektedir.

Eserin *Birinci Bölümü*'nde (s.61-76), öncelikle Asur hâkimiyetinden başlanarak Bit-Adini Arami Krallığı, Büyük İskender devri Makedonya Krallığı ve onun mirasçısı olan Seleukos Krallığı hâkimiyeti altındaki Nusaybin'in durumu, yazılı kaynakların yanı sıra bölgede yapılan arkeolojik kazıların ve yüzey araştırmalarının sonuçları ışığında ele alınmıştır. Hemen ardından başka bir alt başlıkta Roma İmparatorluğu ve Part Hanedanı hâkimiyetindeki Pers İmparatorluğu arasındaki mücadeleler sırasında Nusaybin'in konumu detaylıca incelenmiştir. Bilindiği üzere Roma ve Pers imparatorlukları arasında yaşanan uzun ve yorucu savaşlar, Roma'nın M.Ö. 129'da Anadolu topraklarına adım atmasından kısa bir süre sonra başlamıştır. (Kryskiewicz, 2018: 62-65) Bu dönemde Roma, Pers güçlerinin batıya doğru ilerlemelerinde en büyük engeli teşkil etmiş, Persler de Roma İmparatorluğu'nun doğu sınırını tehdit eden en büyük rakip olarak görülmüştür. Bu iki gücün mücadelesinde sınırların keşiştiği ve çıkarların çatıştığı bölge ise Mezopotamya olmuştur. Mezopotamya'nın en dayanıklı kalelerinden birine sahip olan Nusaybin şehri de hâliyle bu yoğun mücadelelerde son derece stratejik bir noktada yer almıştır. A. Kütük, çalışmanın ilk bölümünü oluşturan Roma-Part mücadelelerinin M.S.217'de imzalanan Nusaybin Barışı'na göre Romalıların zaferiyle sona erdiğini vurgulamakta ve söz konusu anlaşmanın sonuçlarına dair detaylı bir değerlendirmenin ardından bu bölümü noktalamaktadır.

Çalışmanın *İkinci ve Üçüncü Bölümü*'nde (s.77-164), 3.-6. yüzyıllar arasında vuku bulan Roma-Pers mücadeleleri sırasında Nusaybin'in siyasi ve askerî önemine ilişkin araştırmalara devam edilmiştir; ancak bu kez araştırmanın merkezinde, Sasani Hanedanı hâkimiyetinde daha da güçlenen Pers İmparatorluğu ile doğu sınırındaki tehlikenin tam anlamıyla farkına varabilen Roma İmparatorluğu arasında hâliyle şiddeti artan çekişmeler ve bu çekişmelerin Nusaybin şehri için önemi yer almaktadır. Çalışmanın en hacimli bölümlerini oluşturan *İkinci ve Üçüncü Bölüm*'de A. Kütük, Yunanca ve Süryanice kaynakları taramış ve elde ettiği verileri ustaca analiz ederek iki taraf arasında süren uzun mücadeleleri Nusaybin özelinde tasvir etmiştir. Aynı zamanda her iki bölümde de yer alan detaylı haritalar ve şablonlar bu tasviri daha da zengin kılmıştır. A. Kütük, bilhassa ikinci bölümde söz konusu mücadeleler sırasında Nusaybin'in askerî ve siyasi öneminin yanı sıra ekonomik önemine de değinmiştir. Zira yazarın da önemle üzerinde durduğu üzere Roma ve Sasani imparatorlukları arasında 303 tarihinde yapılan anlaşmaya göre Nusaybin'in iki güç arasında bir alışveriş merkezi olması şehrin stratejik önemini daha da arttırmıştır (s.84-85). Her iki bölümde de detaylıca incelenen uzun ve yoğun mücadelelerin neticesinde sürekli el değiştiren Nusaybin ve çevresi, 7. yüzyıldaki gelişmeler ışığında bambaşka bir çehreye bürünecektir. Yazar, 7. yüzyıldaki bu gelişmeleri bir sonraki bölümde detaylıca incelemiştir.

Çalışmanın *İslam Devletleri Dönemi (7.-11.Yüzyıl)* (s.165-184) başlıklı *Dördüncü Bölümü*'nde, İslam Devleti'nin 7. yüzyılda büyük bir dinamikle Arap Yarımadası'nın kuzey bölgelerini hâkimiyeti altına alması sürecinde Nusaybin'e atfedilen özel konum ele alınmıştır. Zira bu süreçte ve ilerleyen yıllarda Nusaybin ve çevresi artık Roma-Sasani mücadelelerine değil Emeviler ve Abbasiler ile asilerin arasındaki çatışmalara ya da İslam-Bizans mücadelelerine sahne olmuştur. A. Kütük, öncelikle İslam Devleti'nin ilk yıllarında Suriye ve Cezire valisi olan Muaviye'nin (ö.680) Nusaybin ve çevresinde başlattığı Araplaştırma ve İslamlaştırma politikalarını incelemektedir. Hemen ardından yazar, Emeviler ve Abbasiler döneminde Nusaybin'in, Şam ve Bağdat yönetimlerine başkaldıran asiler için bir sığınma merkezi olduğunu belirtmekte ve bu durumu, Belazurî, Taberî ve İbnü'l Esir gibi Müslüman yazarların eserlerinden çeşitli örnekler sunarak detaylıca tasvir etmektedir. Bu bölümün bir diğer alt başlığı da İslam-Bizans mücadeleleri sırasında Nusaybin'in konumuna ayrılmıştır. 10. yüzyılda Nikephoros Phokas (963-969) ve Ioannes Tzimiskes (969-976) komutasında ani askerî baskınlarla doğuya yönelen Bizans, Nusaybin ve çevresinde bir süre tutunmuş; ancak bu süreçte oldukça kısa sürmüştür.

A. Kütük, bu kısımda söz konusu süreçte Bizans'ın bölgede büyük bir değişime ve dönüşüme aracı olup olmadığını tartışmakta ve kısa süre sonra yeniden Müslümanlara terk edilen bölgedeki güç mücadelelerini ele almaktadır. Çalışmanın en hacimli bölümlerinden olan *Dördüncü Bölüm*'de yazar, Arapça, Yunanca, Ermenice ve Süryanice kaynakları kullanarak Selçuklu Türkleri ile Haçlıların bölgeye gelişinin hemen öncesinde Nusaybin ve çevresinin genel görünümünü okuyucuya sunmaktadır.

Eserin *Beşinci Bölümü* (s.185-214), 11 yüzyıldan 16. yüzyıla, yani Selçuklu hâkimiyetinden Osmanlı hâkimiyetine uzanan süreçte Nusaybin'in stratejik ve siyasî önemi üzerine geniş bir değerlendirmeye ayrılmıştır. A. Kütük, çalışmanın farklı noktalarında vurguladığı Nusaybin ve çevresinin tarih boyunca paylaşılmayan bölgeler arasında yer aldığı tezinin ne ölçüde haklı olduğunu bu bölümde bir kere daha ortaya koymaktadır. Nitekim bu bölümde ele alınan Selçukluların Nusaybin'e gelişleri, Haçlı Seferleri'nin Nusaybin ve çevresine etkileri, Akkoynlu-Karakoyunlu ya da Osmanlı-Safevi mücadeleleri sırasında Nusaybin'in konumu gibi konular söz konusu tezi destekleyen önemli bir süreci kapsamaktadır. Yazar, bu bölüm ile Nusaybin'in siyasî tarihini noktalamakta ve sonraki bölümlerde ise yukarıda bahsedilen tarihî süreçte Nusaybin'in sosyal ve kültürel hayatına yönelik incelemelerine başlamaktadır.

Nusaybin'de Sivil Hayat başlıklı *Altıncı Bölüm*'de (s.215-264) A. Kütük, şehirdeki sosyal yaşamın tarihî süreçte değişen ve gelişen çeşitli dinamiklerini ele almaktadır. Bu bağlamda, öncelikle ticaret yolları üzerindeki şehrin, ekonomisine odaklanılmıştır. Nusaybin, her ne kadar tarih boyunca farklı güçlerin mücadele alanı olsa da şehirde ve çevresinde her dönemde ipek, baharat ve kürk ticareti aktif bir şekilde sürmüştür. Yazar, bu bölümde söz konusu malların şehre ulaşana kadarki yol haritalarını ve şehir ekonomisine katkılarını detaylıca tasvir etmektedir. Şehrin dinî ve demografik yapısı ve buna bağlı olarak şehirdeki mimarî yapılanma da bu bölümün diğer alt başlıklarını oluşturmaktadır. Seyahatnameler başta olmak üzere çeşitli yazılı kaynaklardan faydalanılan bu başlıklarda Nusaybin'in tarihî süreçte Paganların, Yahudilerin, Hristiyanların ve Müslümanların belirli oranda temsil edildiği ender şehirlerden oluşu öne çıkmaktadır. Aynı zamanda şehirdeki dinî, askerî ve sivil mimarî de bu bölümde bahsedilen demografik yapıya bağlı olarak şekillenmiştir. Yazar, şehrin kimliğini oluşturan mimarî dönüşümleri ve gelişimleri ana kaynaklarda yer alan detaylarla birlikte bu bölümde okuyucuya sunmuştur.

Nusaybin, şehrin Episkoposu Aziz Yakup tarafından 4. yüzyılda ilk akademinin kuruluşu ile bölgedeki önemli kültür merkezlerinden biri haline gelmiştir. Nitekim Süryani Hristiyanlığı için son derece önemli bir merkez olan bu akademi ve yarattığı atmosfer, sonraki yıllarda başlayacak olan Yunanca-Arapça çeviri faaliyetlerinin de entelektüel temellerini oluşturmaktadır. Çalışmanın son bölümü olan *Yedinci Bölüm*'de (s.265-294) A. Kütük, Nusaybin'de kurulan bu akademiden başlayarak 17. yüzyıla kadar şehirdeki entelektüel hayatı incelemektedir. Yazar, bu bölümde Süryanice kaynakları kullanarak söz konusu akademinin kadrosuna, idari yapılanmasına, müfredatına ve eğitimine dair ayrıntılı bilgilere yer vermiştir. Bu bağlamda eserin, Nusaybin Akademisi üzerine Türkçe literatürdeki ender çalışmalar arasında yer aldığı söylenilebilir. Bunun haricinde yazar, ilerleyen yıllarda İslam kültür havzasına dâhil olan Nusaybin'deki medrese kültürüne ve bu çerçevedeki gelişmelere de değinmekte, böylece şehrin değişen dinamik kimliğini kültür tarihi bağlamında okuyucuya yansıtmaktadır.

A. Kütük'ün anlatımı boyunca şemalar ve haritalarla zenginleştirdiği ve oldukça geniş bir tarihî süreci konu alan bu hacimli eseri, her şeyden önce Türkiye'de 1960'larda beri gelişme gösteren şehir tarihçiliği araştırmalarının geldiği noktayı göstermesi açısından son derece önemlidir. Eserde uygulanan metodoloji, yararlanılan kaynakların ve modern araştırma eserlerinin zenginliği ve Nusaybin özelinde kronolojik takibi oldukça zor olan mücadelelerin ve gelişmelerin ustaca yansıtılması yazarın izlediği yüksek bilimsel ölçütlerin birer kanıtı niteliğindedir. Bu bakımdan çalışma, içerik bakımından Nusaybin ve çevresine yönelik araştırmalarda, metodolojik bakımdan da şehir tarihçiliği çalışmalarında yeni araştırmalara teşvik eden önemli ve güncel bir araştırma eseridir.

Kaynakça

Handlin, O ve Burchard, J. (1963). **The Historian and The City**. Cambridge: MIT Press.

Kryskiewicz, H. L. (2018). The Parthians in the Ist c. B.C. — a worthy enemy of Rome? Remarkson the issue of Roman-Parthian political conflict in the ending period of existence of the Roman Republic, and on its influence on Roman imperial ideology. **Shidnij Svıt**, C. 3, s. 60- 72.

Kütük, A. (2018). **Nisibis (Nusaybin) Kadim Bir Şehrin Hikayesi**. İstanbul: Divan Kitap.

Umut VAR,

Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Süryani Dili ve Edebiyatı Bölümü, Arş. Gör.,
e-mail: umutvar@artuklu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-6928-8685.